

STEPHEN RUTT

Wintervlucht

Het seizoen van de gans

TERRA

INHOUD

Inleiding	9
1 Kleine rietganzen	19
2 Brandganzen	45
3 Grauwe ganzen	83
4 Rotganzen	107
5 Kolganzen	131
6 Rietganzen	153
Dankwoord	173
Bibliografie	177
Internetbronnen	179
Noten	181
Register	187

INLEIDING

De herfst begint als een seizoen van verplaatsing en eindigt wanneer alles is veranderd.

Op het hele noordelijke halfrond broeden ganzen - van de zompige venen in de wouden van de Scandinavische taiga en de verre kust van Groenland in het westen tot de Siberische noordkust boven de poolcirkel in het verre oosten. In het hoge noorden van de planeet hebben de vogels hun kuikens gedurende de zomermaanden grootgebracht, optimaal gebruikmakend van het daglicht en het beschikbare voedsel. Op de rotsklippen van Spitsbergen zijn jonge brandgansjes buiten het bereik van ijsbeerklauwen uit het ei gekropen en nog voordat ze kunnen vliegen naar beneden gesprongen, waar ze door de verende bodem van de Arctische toendra zijn opge-

vangen. Alleen de gansjes die geluk hebben, overleven. Op het vulkanische, IJslandse Hoogland hebben kleine rietganzen een seizoen vol langsscherende arenden en het grillige IJslandse klimaat overleefd. De ganzen van het hoge noorden hebben voedsel omgezet in vet, dat ze vlak onder hun huid hebben opgeslagen om als brandstof te gebruiken op lange vluchten in V-vormige zwermen richting het zuiden. Vijf wilde soorten zullen in de winter naar Groot-Brittannië vliegen: een land van relatieve overvloed en milder weer, en een betere plek vergeleken met een noordpoolgebied dat nog altijd in de greep is van sneeuw en ijzige wind.

Half september in het zuiden van Engeland. De lange, warme zomer brandt langzaam op. Het gras is verdord. We rijden noordwaarts, naar ons nieuwe leven.

Maar ik ben nog niet geïnteresseerd in ganzen.

Voor sommige interesses is geen goede verklaring, maar ze kunnen misschien worden gerationaliseerd. Mijn favoriete schrijver over vogels, J.A. Baker, schreef: ‘Ik ontdekte pas laat mijn liefde voor vogels.’¹ Dat kan niet ge-

zegd worden van mijzelf, want ik ben al bijna mijn halve leven een vogelaar – maar wat ik wél pas laat ontdekte, was mijn liefde voor ganzen. Hun gewoonte om altijd in het landschap aanwezig te zijn, niet meer en niet minder, de vertrouwde aanblik van deze vogels, riep een zekere apathie op.

Ik kende twee soorten ganzen. De grijsbruine ganzen die je op en rond de vijvers van parken ziet, waar ze broodkruimels eten en luidruchtig met elkaar en met alles en iedereen ruziën. En ik kende wilde ganzen, de grijze en de zwarte, de trekvogels die een van de vele radertjes vormen in de ogenschijnlijk perfecte cyclus van seizoenen op het noordelijk halfrond. Maar ik was daar niet bijster in geïnteresseerd. Opgroeiend in East Anglia leerde ik een wilde weelde aan vogels kennen en ganzen bleven gewoon onder de radar van mijn persoonlijke interesse, die meer was ingesteld op waadvogels en grasmussen. Er was geen reden om me in ganzen te verdiepen. Ze waren er gewoon altijd.

Soms heb je een ander nodig om je iets over jezelf te vertellen wat eigenlijk al overduidelijk was. In het begin van onze relatie zei Miranda dat ik geobsedeerd was door de wisseling van de seizoenen. Ik hield ze nauwgezet bij

en registreerde alle veranderingen: de nieuwkomers en de ontluikers, de vertrekkers en zij die het niet haalden. Ik had nooit stilgestaan bij het waarom van deze interesse, maar achteraf bezien lijkt het vrij logisch. Het jaar waarin Miranda en ik elkaar leerden kennen, was ook het jaar waarin we op vier verschillende plekken woonden. Daarna woonden we in vier jaar tijd op nog eens zes locaties. Door de afwezigheid van een vaste plek om te aarden of van een en hetzelfde huis om in te settelen, zag ik de seizoenen misschien als het anker dat ik nodig had. Wellicht beschouwde ik de wisseling van de seizoenen als een constante in mijn eigen tijd van permanente verandering.

Het zesde huis dat we betrokken, was een grote stap – het was de ruimste en meest definitieve woning die we samen hadden uitgekozen. Een rit van zeven uur met onze kat in een draaghokje, zeshonderdvijftig kilometer naar het noorden en het westen. Mijn vriendin Miranda ging er aan haar promotie werken, en ik volgde haar bezorgd. Het enige wat ik hoefde te doen, was het voltooien van een boek. Ik had geen baan waarop ik naadloos kon overstappen en ook niet veel spaargeld. We verhuisden van Essex naar Dumfries, een stadje in

een uithoek van Schotland, net over de grens met Engeland. Dumfries lag op de rand van een estuarium, een vlak, groen en uitzonderlijk modderig stuk land. Dat voelde vertrouwd aan. In tegenovergestelde richting lag het volstrekt niet-vertrouwde: heuvels en coniferen, venen en windmolens.

We komen aan in een storm, net voordat de afbouw van chlorofyl de groene bladeren aan de bomen in goud verandert. We betrekken een lege flat aan de rand van het plaatsje. Het ruikt er muf. De sigarettengeur van de vorige bewoonster heeft zich diep in de vloerbedekking met paisleymotief en de bloemetjesgordijnen vastgezet. Ze heeft het grootste deel van haar bijna 97 levensjaren in deze flat doorgebracht en haar aanwezigheid hier is sterker dan alleen de geur: het voelt alsof we op bezoek zijn in het huis van iemand anders. Onze kat is stilletjes. Onderweg heeft ze zich hees gemiauwd en nu sluipt ze schichtig rond vanwege het gebrek aan voorwerpen waarachter ze zich kan verbergen. Totdat de verhuisdozen arriveren.

De eerste volle dag is een chaos. De flat staat boordevol dozen en het wemelt er van de elektriciens en mannen die het internet aanleggen. Onze bezoekers waarschuwen ons: dat de harde wind is uitgegroeid tot een echte storm, dat de stoplichten aan het einde van de straat zijn uitgevallen, dat verkeersborden in de wind zwaaien, er overal bomen omwaaien en ik er goed aan doe om de afvalbak van de burens en de plastic zakken die eruit zijn gevallen en zich over ons gazon hebben verspreid, naar binnen te halen. In ruil daarvoor waait buiten een verhuisdoos open en draperen mijn overhemden zich om de tuinkabouters van de burens. De vensterbank onder ons slaapkamerraam waait weg. Aalscholvers vliegen over de rivier en passeren ons als pijlen uit een boog, voortgedreven door de harde wind. Door het keukenraam zien we hoe een paar plastic tunnelkassen door de wind aan flarden worden gescheurd en dan wegvliegen.

Het vallen van de avond ontnemt de storm zijn kracht. Ons huis kijkt uit op het westen, waar lichte opklaringen tussen de wolken verschijnen en de zon achter de heuvels begint te schijnen. Het gele licht verwarmt het grijze granietpleister van de lange rij rijtjeshuizen die tot aan de rugbyveldjes aan de rand van het stad-

je doorloopt. We zien twee lijnen van heuvels. Een lage met een zwarte rij bomen, waarvan de toppen net boven de dakpannen en tv-antennes uitsteken. Daarachter de hogere heuvels, met dichtere bebossing en een landschapspatroon dat in het vlakke Essex uit de toon zou vallen. De manier waarop het licht de hellingen in contrasten schildert, doet sommige heuvels in heerlijke en brandende helderheid naar voren springen en andere in de schaduw terugwijken. Chiaroscuro na de storm.

Pas na een week gunnen we onszelf de vrijheid om weer wat van het leven te genieten. De inrichting is klaar, de schuurdeur hangt weer op zijn plaats, de boekenkasten zijn in elkaar gezet en onze boeken zijn uit de dozen gehaald en in een zekere orde op de planken gezet. We gaan uit wandelen in de rijke, verwarmende middagzon die de resterende chaos van de storm verlicht. We volgen een pad dat rond de buitenwijken van het stadje loopt. Enorme takken zijn door de wervelende wind van platanen afgetrokken en liggen gespleten naast het pad. Andere hebben zich in de rivier vastgezet, als het werk van de bevers die hier ooit geleefd moeten hebben. Sommige takken blokkeren het pad helemaal en dwingen ons om te klauteren. Het voelt goed om na de drukte van de ver-

huizing weer buiten te zijn. Het voelt goed om hier nog te lopen voordat de bladeren vallen, zodat we kunnen beginnen aan het begin van de herfst.

Het besluit om naar deze plek te verhuizen lijkt de moeite waard te zijn geweest. In het zonlicht springt een buizerd op uit een boom aan de overzijde van de rivier. Hij krijgt tweemaal, draait ver boven ons een paar rondjes en zweeft dan op geopende vleugels omhoog, alsof hij onze stress met zich meevoert. Ik heb zin in de herfst. Vogels markeren mijn jaar: de tijd verloopt constant, maar de vogels zijn de grammatica van dat voorbijgaan. Ze zorgen voor een ruwe indeling van de maanden. Daarbij let ik op bijzondere mijlpaaltjes: het eerste gezang van de tjiftjaf, aan het begin van de lente, en het eerste gekrijs van een gierzwaluw, aan het einde ervan. Het stilvallen van de zangvogels als de zomer ten einde loopt. Het verdwijnen van de zwaluwen en de komst van de herfst. Het arriveren van nieuwe lijsters: koperwieken die zachtjes door de herfstavond fluiten en kramsvogels die in de met besjes beladen heggen kwetteren.

En nu ontdek ik een nieuwe mijlpaal. Tegen de tijd dat we van onze wandeling terugkeren, glijdt het zonlicht dicht en goudkleurig over de westelijke heuvels. We zet-

ten thee en bekijken de donker wordende lucht, die ons een voorproefje geeft van de kleuren die de bladeren zullen aannemen. Het is op dat moment dat ik mijn eerste vlucht ganzen zie. Eén enkele pijlvormige rij vogels, in de verte boven de heuvels, op weg naar het zuiden en tegen de achtergrond van een ondergaande zon. Het is 23 september. De winter van de gans is begonnen.

Kleine rietganzen

Geestdodend werk. Nóg een week gaat voorbij met het bijhouden van rekeningen en het sorteren van papierwerk: het aan elkaar knopen van dingen die tot een thuis, een nieuw leven moeten leiden. Ik ga met een formulier van de gemeentebelasting naar het stadhuis. Onderweg snijd ik een stukje af over de parkeerplaats richting de bibliotheek. Als je je op een onbekende plek

bevindt, duurt het een paar tellen, voordat je beseft wat je om je heen ervaart. Ik ken dat geluid – het gegak van kleine rietganzen. Maar ik ken het niet in deze context: één enkele, kale boom, honderden geparkeerde auto's, gebouwen achter mij en aan weerszijden van de parkeerplaats... Een paar seconden sta ik verward te luisteren naar wat ik hoor en staar naar een lege hemel, waar alleen wolken voorbij drijven. Maar dan zie ik een vlucht ganzen achter die ene boom vliegen, alsof ze zich uit de takken ervan losmaken, laag aan de hemel en in een grote, dubbele V-vorm. Een ongelijke V waarvan de linkerarm ongeveer driemaal zo lang is als de rechterarm. Niet zozeer een zwerm, maar meer een markering op een kaart, die van de noordelijke heuvels is weggedreven en nu luid gakkend over ons stadje vliegt. Wanneer de ganzen achter de torenspits van een kerk vliegen, maak ik met mijn smartphone een paar foto's. In de wachtkamer van de huisarts tel ik de vogels. Elke gans is een zwart vlekje tegen een grijze achtergrond. Honderdtwintig zwarte vlekjes.

Onze winter van de gans. Mijn winter van slordig getelde, geschatte aantallen ganzen die boven ons voorbij trekken, tussen de akkers ten noorden van de stad en

de Solway Firth ten zuiden ervan. De winter waarin Miranda ‘Ssst! Hoor je de ganzen?’ zegt en op haar wandelingen van en naar de universiteit de zwermen telt. De winter van de gans in Dumfries en aan de Solway Firth. Hetzelfde vindt plaats in heel Schotland, op de Lancashire Mosses, langs de rivieren Dyfi in Wales en Severn in Engeland en op de vlakke, modderige estuaria van Oost-Engeland – en dat gedurende de volle lengte van de winter, van eind september tot begin april. De winter van de kleine rietgans, die vanaf IJsland meer dan 1500 kilometer heeft gevlogen en dan naadloos van de zomer op de winter overstapt. Ik ben jaloers op hun gebrek aan papierwerk.

September gaat over in oktober. Ik zou nog steeds zonder jas naar buiten kunnen, waar ik de bomen op de heuvel in de verte in oker, brons en goud zie veranderen. En de ganzen waren nooit ver weg. Meer inzichtelijke wandelingen volgden, langs beide oevers van de rivier, de noord- en de zuidoever. Op beide zagen we de ganzen. Wanneer ik achter mijn bureau werkte aan de voltooiing van mijn boek, hoefde ik maar even op te kijken om door mijn raam de ganzen aan de rand van het stadje te zien zweven, ter hoogte van de tv-antennes van de vol-

gende rij huizen, als zichtbare ruis. Ik wist niet of ze me uitdaagden of hielpen. Ze daagden me uit om van mijn vaste plek achter het bureau te komen, vakantie van mijn werk aan het boek te nemen en naar de rand van mijn buurtje te lopen, ze op te zoeken en te bekijken. Ze hielpen me door me gedurende deze aan huis gebonden dagen telkens een flard van het wilde leven daarbuiten te gunnen. Dan hoorde ik het eerst hun roep. Een hoog gefluit. Een afgekorte kreet in groepsverband, waarbij afzonderlijke roepen versmolten met die van alle andere ganzen.

In het zuiden van Engeland heb ik lang genoeg in huizen met slecht sluitende vensters zonder dubbele beglazing gewoond, en met voordeuren waarvan de onderkant niet op de vloer aansloot. Dus ik weet alles van het licht en de tocht en het geluid die door deze kieren van buiten naar binnen dringen. Voor mij was het normaal om in mijn woonkamer spreekwanden te horen zingen of flarden van gesprekken op straat op te vangen. Maar in deze Schotse flat is het anders. Het is een degelijke woning, alles sluit hier goed en de dubbele beglazing biedt ons de geneugten van isolatie. Het is niet zo dat ik perse van de buitenwereld afgesloten wil zijn - ik wil het al-

leen niet langer koud hebben. Het nadeel is dat ik het gezang van de vogels niet meer hoor. De grote ontdekking is dat het geroep van ganzen desondanks door de muren en ramen dringt. Dat is prachtig. Het is onze winter van naar het raam rennen als ze overvliegen.

Ik ben nu geïnteresseerd in ganzen.

Ik val elke dag méér voor deze vogels. Hoewel me wordt verteld dat niet elke winter zo zal zijn (het gaat per slot van rekening om wilde ganzen, die voorspelbaar onvoorspelbaar zijn), word ik gefascineerd door de regelmatige V-vormige zwermen die overvliegen. Ze zetten zich diep in mij vast. Dit is nieuw voor mij. Op een nieuwe manier laten ze me, aarzelend, thuis voelen. Met de wereld in contact staan, terwijl die wereld om me heen zich dagelijks en onopgesmukt afspeelt. Het is geen spectaculair gezicht, het overvliegen van zwermen ganzen, geen hoogtepunt in de gemiddelde natuurdocumentaire op tv. De ganzen doen gewoon rustig hun dagelijks werk, zoals ik het mijne doe. Voor deze vogels ben ik een onbeduidend, menselijk exemplaar, maar mij